

ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЇ: біо-, гео-, техно-, гро(екологія); ОХОРОНА ПРИРОДИ; ЗБАЛАНСОВАНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 338.48

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вечірко Ю.В. – магістрантка спеціальності 101 “Екологія” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: Рябоконт О.В. – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

Анотація. Сьогодні у умовах війни різко з'являється раціональна потреба відпочити в оточенні природного середовища, яке зазнало мінімального антропогенного впливу, щоб звільнитися від фізіологічного і психологічного напруження. В таких умовах набуває популярності екологічний туризм (екотуризм), що забезпечує реалізацію як рекреаційних, так і пізнавальних потреб туристів та підкріплює тренд на екологізацію усіх сфер життя суспільства.

Ключові слова: туризм, екологічний туризм, екотуризм, природоохоронні території, природно-заповідний фонд, екоготель.

Abstract. Accordingly, there is a rational need to relax in the environment of the natural environment, which has undergone minimal anthropogenic impact, in order to get rid of physiological and psychological stress. In such conditions, ecological tourism (ecotourism) is gaining popularity, which ensures the realization of both recreational and cognitive needs of tourists and reinforces the trend towards the greening of all spheres of society.

Key words: tourism, ecological tourism, ecotourism, protected areas, nature reserve fund of Ukraine, eco-hotel.

Постановка проблеми. За даними Всесвітньої туристичної організації від 7% до 20% від загального обсягу міжнародних туристичних поїздок припадають на екологічний туризм [1]. В Україні екологічний туризм не має такої питомої ваги у туристичному потоці, у Державній службі статистики України навіть не фіксуються поїздки з метою екологічного туризму, як окремий напрям та попри це, екологічний туризм в Україні активно розвивається та має значний потенціал. Протягом останніх років сфера туризму в Україні переживає нелегкі часи та найбільшою проблемою для організації та розвитку екологічного туризму є російсько-українська війна, що триває з 2014 р., а особливо активна її фаза. На даний час зафіксовано заборонені Женевською конвенцією злочини проти довілля внаслідок російської агресії. В таких умовах виникає цілком обґрунтована необхідність у дослідженні сучасного стану туризму в Україні, особливо екологічно орієнтованого туризму, що має на меті реалізацію концептуальних основ сталого розвитку.

Мета статті – аналіз сучасних тенденцій розвитку екологічного туризму в Україні в умовах російсько-української війни.

Об'єкт дослідження – процес розвитку екологічного туризму в Україні в контексті триваючої війни. Вивчаємо, як війна впливає на цей сектор, які нові тенденції виникають, які виклики постають перед екологічним туризмом та які можливості відкриваються.

Предмет дослідження – процес розвитку екологічного туризму в Україні в умовах російсько-української війни.

Методи дослідження: теоретичне узагальнення і системно-структурний метод (для дослідження теоретичних основ екологічного туризму), аналізу (для вивчення основних тенденцій розвитку екологічного туризму в Україні), статистичний (для обробки статистичної інформації), класифікації (для розподілу регіонів за екотуристичним потенціалом), абстрактно-теоретичний (для формування теоретичних висновків).

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритетною моделлю розвитку екологічного туризму України є німецька, яка передбачає переважання екологічних подорожей в межах природоохоронних територій. Основними організаційними формами, як в межах природоохоронних територій, так і поза ними, є екологічні туристичні маршрути та стежки, так як вони здатні мінімізувати вплив туризму на такі території, культурно-пізнавальні екскурсії, а також відпочинок в екокомплексах, екоготелях, активний гірський та водний ековідпочинок.

Екологічний туризм в межах природоохоронних територій, згідно Закону України “Про природно-заповідний фонд”, відбувається у зонах регульованої рекреації, де дозволена туристична діяльність, може відбуватися оздоровлення та відпочинок населення. І якщо території штучно створених об’єктів залучені до туристичної діяльності повністю, то на природних територіях, така діяльність може бути дуже територіально обмежена, наприклад у біосферних заповідниках [8].

В Україні є багато різноманітних об’єктів природно-заповідного фонду, що позитивно впливає на розвиток екологічного туризму. За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру, у 2023 р. налічувалося 8633 території та об’єкти природно-заповідного фонду, загальною площею 4,1 млн. га, а також морський заказник “Філофорне поле Зернова” площею 402,5 тис. га, що становить 6,8% від площі країни [9].

Найбільшу кількість об’єктів природно-заповідного фонду, складають такі природні об’єкти: заказники (3472 од.), пам’ятки природи (3567 од.) та заповідні урочища (785 од.), причому більшість об’єктів, цих категорій, мають статус місцевого значення, а значить можуть в повній мірі бути використані для організації екологічного туризму. Серед штучно створених об’єктів найбільше парків-пам’яток садово-паркового мистецтва (554 од.) теж місцевого значення, які є придатними для організації екологічного туризму та рекреаційної діяльності (рис. 1) [10].

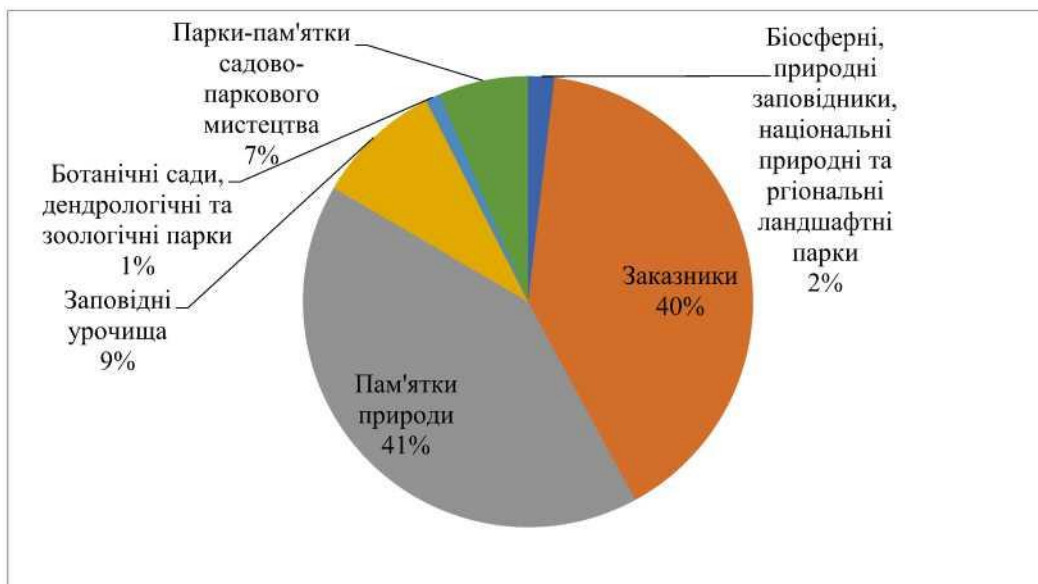

Рис. 1. Структура природно-заповідного фонду України (складено авторами на основі даних джерела [10])

З рис. 1, бачимо, що найбільшу частку у структурі природно-заповідного фонду об'єктів, мають об'єкти, що класифікуються як пам'ятки природи та заказники – 41% та 40% відповідно. Заповідні урочища складають 9%, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – 7%. Особливо охоронювані території біосферних і природних заповідників та національних природних і регіональних ландшафтних парків складають 2%, а ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки лише 1 % у структурі природно-заповідного фонду. Кількість заповідних об'єктів по областях показано на рис. 2 [10].

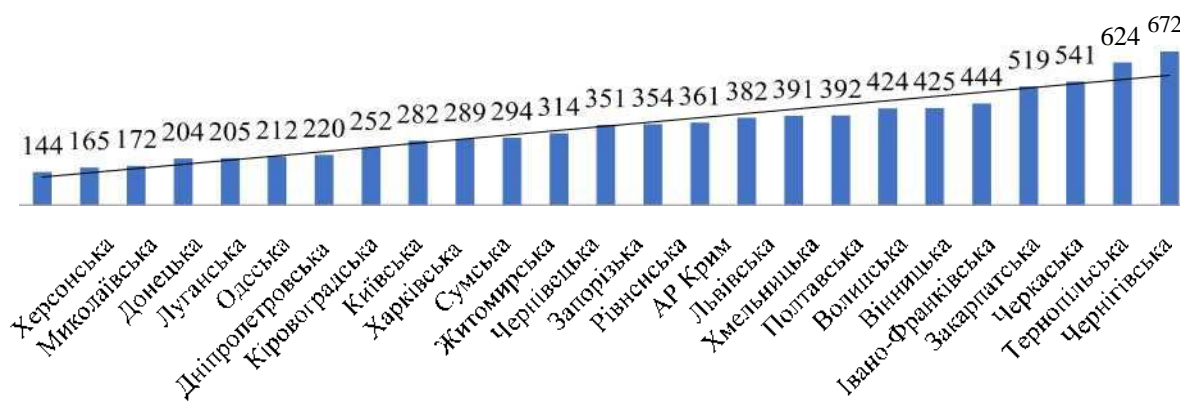

Рис. 2. Кількість територій та об'єктів ПЗФ за адміністративними областями (складено авторами на основі даних джерела [10])

Ресурсна база об'єктів природно-заповідного фонду достатньо велика, що надає можливості для розвитку екологічного туризму в усіх регіонах України. Кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду різниться в адміністративних областях. Це пояснюється, в першу чергу, відмінностями природних ландшафтів та багатством біотичного різноманіття, а також особливостями господарської діяльності в регіонах. З рис. 2 бачимо, що беззаперечними лідерами, які мають понад 500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду є Чернігівська, Тернопільська, Черкаська і Закарпатська. Ці райони є найбільш сприятливим середовищем для розвитку екологічної туристської діяльності в Україні. Меншу кількість об'єктів, в середньому від 300 до 500 одиниць, мають Чернівецька, Запорізька, Рівненська, АР Крим, Львівська, Хмельницька, Полтавська, Волинська, Вінницька та Івано-Франківська області. Найменшу кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають в основному промислово розвинені області, які мають несприятливі екологічні умови та менший потенціал екотуризму, серед яких Херсонська, Миколаївська, Донецька, Луганська, Одеська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Київська, Харківська, Сумська та Житомирська області.

Розглядаючи об'єкти природно-заповідного фонду України, варто відзначити очевидний факт, що сьогодні частина об'єктів фактично знаходиться на тимчасово окупованій території, а з початком повномасштабної війни взагалі в зоні активних бойових дій. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, бойові дії ведуться на території 800 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 12406,6 кв. км (1,24 млн. га), що становить близько третини площі природно-заповідного фонду України. Воєнними діями охоплені об'єкти Київської, Харківської, Чернігівської, Сумської, Житомирської, Луганської, Донецької, Херсонської та інших областей [10].

Крім того, війна спричиняє багато невідворотних екологічних ризиків на цих територіях, таких як: руйнування інфраструктурних об'єктів, заводів хімічної та

металургійної промисловостей; обстріл промислових супермаркетів і АЕС; порушення законсервованих ландшафтів Чорнобильської зони; спричинення лісових і степових пожеж; пошкодження і забруднення джерел водопостачання і водойм; численні мінування територій; спотворення і знищення заповідних територій [7].

Тому, враховуючи вище зазначене, встановити реальну кількість об'єктів природно-заповідного фонду країни та оцінити рівень завданої їм шкоди, на сьогодні неможливо. Також невизначеним залишається питання, чи не знищені взагалі природні ландшафти, що несли основну цінність, адже активні бойові дії, створюють численні обмеження для природоохоронної діяльності.

За статистикою Національної туристичної організації України у 2019 р. туристичний потік до природноохоронних територій склав 1,79 млн. осіб, а в 2020 р., у зв'язку з пандемією Covid-19, лише 390 тис. осіб [11], і це при тому, що екологічний туризм був одним із перших, що відновився. Адже в організації екологічного туризму зменшується необхідність дотримуватися карантинних обмежень і соціальної дистанції, тому, що основні форми екологічного туризму передбачають спілкування туриста з природою, в місцях де немає масового скупчення туристів, а також відсутність великих груп або взагалі індивідуальні подорожі.

Найбільш відвідуваними у 2020 р. стали національні природні парки, які є найбільш пристосованими до туристичних потреб серед природних об'єктів природно-заповідного фонду. Причому, кількість відвідувачів коливається від декількох десятків до десятків тисяч. Наприклад, Карпатський національний природний парк відвідало близько 65 тис. туристів, а Черемоський - лише 50. Найпопулярнішими серед туристів були національні природні парки Карпатський (65 тис. туристів), Білобережжя Святослава (33 тис. туристів), Подільські Товтри (18 тис. туристів), Галицький (15 тис. туристів), Олешківські піски (12 тис. туристів), Гомільшанські ліси (4 тис. туристів), Дністровський каньйон (2 тис. туристів) [11].

Екологічний туризм, що активно розвивається поза межами природоохоронних територій, реалізується через широкий спектр туристичних послуг та пропозицій. Зазвичай, це традиційні для екологічного туризму культурно-пізнавальні екскурсії та активний, морський, гірський і водний ековідпочинок.

Однак, не дивлячись достатню кількість засобів розміщення, швидкої популярності набирають відносно нові форми засобів розміщення, специфічні саме для екотуризму. Найпопулярнішими серед них є екоготелі. Основні їх відмінності полягають у тому, що екоготелі в більшості своїй знаходяться в екологічно чистих зонах, функціонують за принципом гармонійного сусідства з природою, підтримують етичну практику працевлаштування та сприяють розвитку місцевої економіки, застосовують найкращі технології для зменшення використання енергії та раціонального поводження з відходами [4].

За повідомленням Української асоціація активного та екологічного туризму в Україні налічується декілька тисяч готелів, що позиціонують себе на ринку туристичних послуг як екологічні готелі, в яких щороку кількість бажаючих відпочити подалі від благ цивілізації стає більше на 10-15% [12]. Але лише декілька десятків з них дійсно дотримуються всіх норм і правил, встановлених для дружніх навколишньому середовищу готелів (так звана проблема "greenwashing" або "зеленого замилювання"). Особливо популярними видами екоготелів сьогодні є інноваційні їх види:

- екоготелі - еталонні моделі туристичного екокомплексу, що розташовані в незайманих природних територіях, часто мають велике екологічне значення та потужні програми захисту навколишнього природного середовища (Radisson Blu Hotel (Буковель), Ecohouse “Maison Blanche B&B” (Київ), Park Inn by Radisson (Київ);

- екокурорти - екокомплекси, що мають чітко виражену рекреаційну складову (оздоровчі спацентри, центри йоги чи таласотерапії), зазвичай розташовані біля водних об'єктів та рієнтовані на надання розважальних та інших особистих послуг IZKI Eco Resort (Хуст), Замок Радомисль (Радомишль);

- екокотеджі - будиночки, що розташовані в природних районах із мальовничими краєвидами, зазвичай побудовані давно та не з туристичною метою, однак адаптовані та утримуються для проживання (“Villa Gogol” с. Кодакі), “Бескиди” (Карпати), “Дністер” (Хмельницька область);

- сільські екокомплекси - приватні помешкання, розташовані у сільській місцевості або в невеликих селах поблизу природного заповідника. Обслуговуючий персонал та гіді – місцеві жителі, які не мають професійних навичок. Надають можливість побачити екзотичну дику природу, однак не зовсім ізольовану від цивілізації (“Українське село” Київ), “Зелені хутори Таврії” (Гола Пристань), Фрумушика-Нова (Одеська область);

- екоферми - сільські проекти, що використовують фермерські будинки та інші приміщення ферм. Часто пристосовані, рідше - побудовані за призначенням. Мають на меті отримання додаткового доходу для фермерів та малих громад (“Західний равлик” (с. Солонка), “Бабині кози” (с. Галайки), “Долина страусів” (с. Ясногородка).

Україна є учасником міжнародної сертифікаційної програми “Green Key” (“Зелений ключ”), представництвом якої є громадська організація “Екологічна ініціатива”. Сертифікат “Green Key” є свідченням того, що підприємство розміщення відповідає критеріям в галузі екологічної відповідальності та сталого функціонування в туристичній індустрії, і видається терміном на 1 рік. В Україні екомаркування “Green Key” у 2024 році отримало лише 7 закладів розміщення: 5 закладів у Київській області (Radisson Blu Hotel, Ibis Kyiv City Center, Ibis Kyiv Railway Station, Mercure Kyiv Congress, Adagio Kyiv Beresteiska) та 2 заклади у Львівській області (Ibis Lviv Center, Ibis Styles Lviv Center) [14]. Наразі, на інтерактивній карті офіційного сайту “Green Key”, інформація про українські екоготелі, враховуючи воєнний стан у країні, доступна для міжнародних туристів.

Також відповідати міжнародним стандартам намагаються пляжі, що спеціалізуються на ековідпочинку. Українські пляжі є учасниками міжнародної сертифікаційної програми “Blue Flag” (“Блакитний прапор”). У 2024 році екомаркування “Blue Flag” отримав лише один пляж в Київській області, тоді як у 2020 р. таке маркування мало 24 пляжі в Київській, Херсонській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій та Миколаївській областях [15].

Загалом розвиток екологічного туризму в Україні підтримується Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, спеціальними програмами Міжнародного фонду “Відродження”, громадською організацією “Українська асоціація активного і екологічного туризму”, екологічно-гуманітарним об'єднанням “Зелений світ”, Національним екологічним центром України, Всеукраїнською екологічною лігою та іншими екоорганізаціями, які створюють умови для популяризації та розвитку екологічного туризму.

Найвагомішим фактором розвитку екологічного туризму в Україні є безпека організації екологічного туризму в сучасних умовах. Враховуючи воєнний стан у країні, туристична діяльність може провадитись там, де не відбуваються бойові дії. Проте, частина територій, зокрема і у західних областях, заборонена для відвідування зокрема, йдеться про стратегічні об'єкти, прикордонні зони, деякі гірські та лісові маршрути.

Висновки. Проаналізувавши сучасні тенденції розвитку екологічного туризму, встановлено, що навіть під час війни він активно розвивається і має ряд позитивних практик, які можна визначити як основні шляхи активізації розвитку екологічного туризму в Україні:

- виявлення проблеми грінво-шингу та викриття недобросовісних туристичних підприємств, що видають свої туристичні продукти і послуги за такі, що не суперечать дружньому відношенню до екології;

- поліпшення якості обслуговування туристів на основі міжнародної сертифікації засобів розміщення та об'єктів екологічного туризму (Blue Flag, Green Key);

- підвищення якості надаваних послуг у напрямі безпеки туристів, передбачення використання укриттів та надання медичної допомоги під час екотуристичної діяльності;

- активне залучення місцевого населення до організації екотуристичної діяльності, сприяння його професійному та творчому розвитку;

- розвиток інноваційних засобів розміщення та відпочинку, специфічних для екотуризму: екоготелів, екокурортів, екокотеджів, сільських екокомплексів та екоферм;

- активний розвиток мікролокації, екологічні оздоровчих стежок та “зелених доріг” та популяризація ековідпочинку в межах приміського довкілля;

- раціональне використання природних туристичних ресурсів та збереження біорізноманіття та унікальних ландшафтів;

- пропаганда активного і здорового способу життя та активних видів відпочинку.

Тож сучасна концепція екотуризму підкреслює обов'язковість збереження природного і культурного спадку, біотичної різноманітності і покращення екологічного стану територій, які відвідують еко туристи. Екологічний туризм є одним із перспективних та пріоритетних напрямів на сучасному етапі становлення туристичної діяльності в Україні. Через розвиток екологічного туризму, можна досягти значних переваг у зміні поглядів громадян на збереження навколишнього середовища, способи життя і відпочинку та загальний рівень якості життя місцевого населення регіонів.

Список використаних джерел

1. World Tourism Organization. URL: <https://www.unwto.org>. (дата звернення: 29.09.2024).
2. Вишневський В.І. Екологічний туризм: навчальний посібник. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с. URL: <https://docplayer.net/60405431-V-i-vishnevskiy-ekologichniy-turizm-navchalniy-posibnik.html>. (дата звернення: 29.09.2024).
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник. Київ: Альте-прес, 2014. 192 с. URL: https://tourlib.net/books_green/dmytruk.htm. (дата звернення: 29.09.2024).

4. Гетьман В. І. Екотуризм у національних парках. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність. *Екологічний вісник*. 2012. №7. С.24–28. <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/geography/article/view>.
5. Абрамова А. Г., Мирошник Ю. А. Еко-тренд в сфері гостинності: економічні та соціальні аспекти. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7904>. (дата звернення: 29.09.2024).
6. Москвяк Я.Є. Екологічний туризм: перспективи розвитку в Україні. Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. *Енергоощадність. Збалансоване природокористування. VII Міжнародний конгрес, 12-14 жовтня 2022*, Україна, Львів: Збірник матеріалів. Київ: Яроченко Я.В., 2022. 150 с. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/05/2022-26.pdf>.
7. Паньків Н.Є. Характеристика екотуристичного потенціалу України в умовах війни. *Креативний простір України та світу : кол. моногр.* Харків: СГ НТМ “Новий курс”. 2022. С. 154–162. URL: <https://www.scribd.com/document/588519825/monografii-2022-ov>. (дата звернення: 29.09.2024).
8. Закон України “Про природно-заповідний фонд”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
9. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua>. (дата звернення: 29.09.2024).
10. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua>. (дата звернення: 29.09.2024).
11. Національна туристична організація України. URL: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html (дата звернення: 29.09.2024).
12. Українська асоціація активного та екологічного туризму. URL: <http://www.uaeta.net> (дата звернення: 29.09.2024).
13. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2024).
14. Green Key. URL: <https://www.greenkey.global>. (дата звернення: 29.09.2024).
15. Blue Flag. URL: <https://www.blueflag.global>. (дата звернення: 29.09.2024).
16. Державна служби України з надзвичайних ситуацій. URL: <https://dsns.gov.ua>. (дата звернення: 29.09.2024).
17. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2024).
18. Природо-заповідний фонд України. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf1.html> (дата звернення: 29.09.2024).

УДК 631.67.03

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПАСПОРТ ВОДНОГО ОБ’ЄКТА – ОСНОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Волков О.І. – студент спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

Науковий керівник: **Мудрак Г.В.** – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

Анотація. У статті розглянуто необхідність проведення екологічної паспортизації поверхневих водних об’єктів. Це зумовлено екологічно необґрунтованим земле- і водокористуванням, порушенням збалансованості ландшафтів за рахунок їх значної розораності,